

Magyar Művészeti Akadémia
Művészetelméleti és Módszertani
Kutatóintézet

„TELJES DALLAMTÉRKÉP...”
A NÉPZENEI MONOGRÁFIA MŰFAJI VIZSGÁLATA
KONFERENCIA

2019. JANUÁR 21. | PESTI VIGADÓ
A MAGYAR MŰVÉSZETI AKADÉMIA SZÉKHÁZA

Az MMA Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézete a

intézménye.

A borítóképen G. Szabó István fényképe látható.

Előszó

„A falusi munka hosszabb helybenlakást kíván, állandó érintkezést ugyanazon emberekkel.

A vándorgyűjtő típusa régebben volt időszerű, mikor rövid idő alatt is sok anyagot talált.”

(Kodály Zoltán)

A teljességre törekvő, hiteles és pontos népzenei gyűjtés és az ezt megjelenítő tudományos igényű népzenei kiadványok fontosságára Kodály Zoltán már 1937-ben, *A magyar népzene* c. alapvetésében felhívta a figyelmet. Ebben az írásban ébreszti fel az igényt azelőtt nem tárgyalt jelenségek fontosságára, úgymint a dallam élete, élettana, a zene a közösség életében, a dallamok elterjedtsége, a nép énektechnikája, hangterjedelme, a nép hangszerei, a tanulás módja - és így tovább. Ő maga összegzi: „a legfontosabb volna egy-egy község teljes dallamtérképét, zenei életének minden részletre kiterjedő leírását, más szóval zenei monográfiáját elkészíteni.”

Ezt az írást mintegy nyolc évvel előzi meg Bartók gondolata, amely eredetileg a *Muzyka lengyel zenei folyóirat* 1929-es áprilisi számában jelent meg. Bartók már ekkor kifejti a széleskörű és széles látókörű népzene gyűjtés fontosságát: „nem elegendő, ha a dallamokat csupán művészi szempontból jegyezzük fel. Lehetőleg minden dalt, a nép által énekelt minden dallamot össze kell gyűjtenünk, függetlenül zenei értéküktől.” Bartók leírja a népdalgyűjtés nehézségeit, amit aztán 1936-ban részletesen el is magyaráz *Miért és hogyan gyűjtsünk népzene*t című írásában, felvázolva azokat a tudományokat és tudományterületeket, amelyekben egy népzene kutatónak vagy gyűjtőnek jártasnak kell lennie.

A népzene kutatásban a *mit* és a *hogyan* kérdése viszonylag hamar felmerült. A kutatás eleinte az anyaggyűjtésre, a 24. óra sürgetése miatt a minél több adat megmentésére irányult. Vargyas Lajos népzenei monográfiájában ezt írja 1941-ben: „mikor a népzene kutatás túljutott a legfőbb alapvető feladatok

megoldásán, az anyaggyűjtés befejeződött, szóval elvégezték mindazt, amit az anyaggal statikailag lehet: megállapítani, hogy mi történt a népzenevel az idők folyamán. Ezután már az a kérdés következik: hogyan történt mindez?" Maga az előadásmód, a népdal saját környezetében való megjelenésének fontossága Lajthánál így merül fel 1938-ban: „az előadás mikéntje a népdalnak szinte fontosabb alkotóeleme, mint a kótaképe.” Vagy: „az eddigi népzenei gyűjtésekben nagyobb súlyt helyeztünk magára a zenei anyagra, egyszóval az *amire*, mint az *ahogyanra*, azaz arra, amiképp azt előadják” – visszautalva az előzőre és kiszélesítve a kodályi gondolatot.

Az első valóban tudományos igényű falumonográfiát – néhány azt megelőző, ehhez mennyiségében nem hasonlítható kísérlettől eltekintve – Vargyas Lajos készítette 1941-ben Áj faluról. Ezt követték aztán Járdányi majd Lajtha munkái. Később több – de nem sok – szociológiai-néprajzi-zenei szemléletű monográfia készült. A monográfia elkészítése nem kevés szaktudást kíván. Széleskörű látásmódot igényel, nemcsak zenei, de néprajzi tudás is kell hozzá. Konferenciánkon összefoglalókat hallhatnak az eddig megjelent munkákról, valamint jónéhány kiadás előtt álló anyag ismertetésére is sor kerül.

Fehér Anikó

Program

9.30 – 10.00

Regisztráció

10.00 – 10.10

Köszöntő

10.10 – 10.30

Erdélyi-Molnár Klára: Annus néni daloskönyve – Annus néni világa

10.30 – 10.50

Szerényi Béla: Bársony Mihály, a „parasztzseni”

10.50 – 11.10

Vavrinecz András: A Népzenei Füzetek – Hangszeres Népzenei Példatár sorozat ismertetése

11.10 – 11.30

Kávészünet

11.30 – 11.50

Almási István: Kocsis Lajos, a kiváló Seprődi-tanítvány

11.50 – 12.10

Dévai János: „Nyíradonyi hegytetőn” – Neves nyírségi énekesek dalkincse

12.10 – 12.30

Agócs Gergely: A szlovákiai magyarok hagyományos hangszeres zenei kultúrája

12.30 – 13.10

Ebédszünet

13.10 – 13.30

Fehér Anikó: Dunántúli népzene a Dunán innen – Bátya népzenei monográfiája

13.30 – 13.50

Ifj. Horváth Károly: Szili János hernyéki paraszténekes személymonográfiája

13.50 – 14.10

Németh István: Népzenei monográfiák hangfelvételekkel

14.10 – 14.20

Koncert: Pengetős Trió

14.20 – 14.50

Kérdések, zárszó

Absztraktok

Erdélyi-Molnár Klára

az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézetének tudományos segédmunkatársa

Annus néni daloskönyve – Annus néni világa

Mint cseppben a tenger: úgy él az ördögösfüzesi Hideg Istvánné Lakatos Anna emlékezetében és dalos lelkében a magyarság népzenejének teljessége. A honfoglalás előtti korszak, majd az Európában megélt évszázadok zene- és szöveganyagának emlékei, azután a huszadik század könnyűzenei divathullámainak és történelmi-társadalmi eseményeinek zenei lenyomatai a hatalmas repertoárral bíró nótafa tudatában egységbe rendeződnek, szoros gyakorlati összefüggésben a falu mindennapjaival és ünnepeivel. A XXI. században felnövekvő nemzedékek már alig-alig kerülhetnek közvetlen kapcsolatba hagyományos népi kultúránkkal, hogy abból emberséget, esztétikumot, ön- és honismeretet merítsenek. *Annus néni daloskönyve* a mai digitális technika lehetőségei és tánccházmozgalmunk kiváló képviselőinek gondos, szeretetteljes munkája révén a korábbi személyi és falumonográfiáknál jelentősen nagyobb mértékben segíthet hozzá, hogy eleink világával összekapcsolódjunk. Az előadás példákkal igyekszik felhívni a figyelmet a kiadványnak és Hideg Annus néni dalkincsének értékeire.

Szerényi Béla

az Óbudai Népzenei Iskola igazgatója, népzenekutató, hangszerkészítő mester

Bársony Mihály, a „parasztzseni”

Claude Flagel francia népzenekutató nevezte így Tiszaalpár kiemelkedő képességű muzikusát, hangszerkészítőjét. Véleményével nem volt egyedül.

Bársony Mihály, a Népművészet Mestere (1915-1989) megdöbbentő hatással volt a hetvenes években induló *revival* folyamat, a táncházmozgalom fiatal értelmiségi körére és a népzene-tudomány kutatóira egyaránt. Kevés olyan példát ismerünk, amikor egy viszonylag elzárt közösségben, tanyasi körülmények között élő hagyományőrző mester tudása befolyásolni tudja nemcsak Magyarország, hanem bizonyos értelemben Európa művészeti folyamatait is. Márpedig Bársony Mihályról mindez elmondható.

Hangszerkészítési tevékenysége, dallamrepertoárja, hangszeres előadásmódja (tekerőn, citerán és klarinéton egyaránt), valamint világszemlélete és természetes intelligenciája elfogadottá tette a művészeti élet legszélesebb köreiben is. Tiszaalpári tanyájának ajtaján olyan személyiségek zörgettek be, mint Nagy László költő, Eötvös Péter zeneszerző, Sebő Ferenc és Halmos Béla népzeneészek, Kobzos Kiss Tamás és René Zosso historikus muzikusok, Sárosi Bálint és Tari Lujza népzenekutatók. A tiszaalpári „parasztzseni” aktívan segítette többek között a Muzikás együttes, a Kaláka, Sebestyén Márta, a Vujicsics együttes előadóművészetének kibontakozását, Tímár Sándor és Novák Ferenc korszakalkotó táncművészeti, táncpedagógiai tevékenységét.

Bársony Mihály tárgyi és szellemi hagyatékának feldolgozása három nagyobb egységben történik. Teljes egészében fennmaradt paraszti hangszerkészítő műhelye önmagában is kuriózum, egyedülálló az országban. Levelezése, írásos dokumentumai kitűnő forrásanyagot biztosítanak a kor művészeti folyamatait vizsgáló kutatóknak. Hang- és filmfelvételeinek összegyűjtése, elemzése

kiemelten fontos a népzeneoktatás minden szintjén. Zenei hagyományok továbbélése – nemcsak a táncházmozgalomban és az intézményesített népzeneoktatásban, hanem Tiszaalpár néphagyományjaiban is – rengeteg feladatot ad napjaink népzene-újítójainak, tanárainak, tudósainak.

Vavrinecz András

a Hagyományok Háza népzenei munkatársa, a Nyíregyházi Egyetem Zenei Intézetének oktatója, népzenekutató

A Népzenei Füzetek – Hangszeres Népzenei Példatár sorozat ismertetése

A *Népzenei Füzetek* sorozatot a Népművelési Intézet Táncosztálya és a Néptáncosok Szakmai Háza közösen indította útjára mintegy 30 éve. A megjelent kötetek elsődleges célja a népzenei mozgalom és az alapfokú népzeneoktatás ellátása volt új anyagokkal, kísérleti hangszeriskolákkal. A sorozaton belül jelentek meg a hangszeres anyagot tartalmazó kiadványok *Hangszeres Népzenei Példatár* címmel, ezek egységes szempontok szerint készültek. Legfontosabb szempont az volt, hogy a kottákhoz hangzó melléklet társuljon. Az érintett hangszerek: hegedű, brácsa, bőgő, citera, furulya és duda.

A hegedűs köteteket Virágvölgyi Mártával közösen készítettük (Gyimes, Bonchida, Tiszakóród, Vajdaszentivány, Magyarlóna, Alsókálása, Bogyiszló, Kalotaszeg, Palatka, Szék, Ördöngösfüzes, Szék, Gyalu). Ezek a kötetek minden esetben egy-egy kisebb tájegység kiváló prímásának (zenekarának) reprezentatív dallamait tartalmazzák. Minden kötet bevezető tanulmánnyal kezdődik, amelyben az adott falu és tágabb környezete néprajzi, népzenei ismertetése olvasható. Ezt követi a prímás életpályája, zene-tanulása és a játéktechnika leírása. A legnagyobb részt a lejegyzések foglalják el. A kották tánczenei műfajonként, ezen belül hangnemileg csoportosítva követik egymást.

A megjelenés előtt álló új vajdaszentiványi kötet az első kiadáshoz képest nagyjából négyszer annyi dallamot tartalmaz. Ez Horváth Elek prímás repertoárjának a java, amely egyben a környék, Felső Maros-mente hagyományos magyar tánczenéjének reprezentatív része. A hagyományos táncrend tánczenéje műfajonként más és más zenei tartalmú. A verbunk kísérődallamai, köztársasági hangszeres eredetűek, Erdély-szerte ismert verbunk dallamok. A kétfajta forgató tánc, a sebes forduló és a korcsos dallamai nagyrészt szintén hangszeres eredetűek, a koruk a korai verbunkos stílusának felel meg. A lassú tánc dallamai szinte kivétel nélkül énekes dallamok, eredetük vegyes, a régi és új stílusúak mellett idegen eredetűek is előfordulnak. A cigánycsárdás dallamai nagyrészt idegen eredetűek, kivételes egy-egy régebbi dallam. A batuka román dallamai között is előfordul néhány régi magyar forgató tánc dallam, amelyek stílusa, kora megfelel a korai verbunk dallamoknak.

A kötetek legnagyobb érdeme az, hogy eddig hozzáférhetetlen hangszeres anyagot tartalmaznak úgy, hogy segítségükkel hitelesen, stílusosan lehessen újra elmuzikálni őket. Az előadás során ezek a kiadványok összehasonlításra kerülnek Lajtha László monográfiáival (pl. *Széki gyűjtés*).

Almási István

az MMA rendes tagja, népzenekutató

Kocsis Lajos, a kiváló Seprődi-tanítvány

Seprődi János, népzene-tudományunk úttörője a XX. század legelején – tisztán látva a népdalgyűjtés elsőrendű fontosságát – saját kutatásai mellett tehetségesebb tanítványait is buzdította gyűjtőmunkára. A Kolozsvári Református Kollégium tanáraként éveken át pályázati felhívásokkal ösztönözte őket. A megígért 30 koronás jutalmat legtöbbször maga Seprődi adományozta.

Néhány diák az utókor figyelmére is méltó eredményt ért el. Az egyik legsikeresebb pályázat az 1910–1911-es iskolai évben

keletkezett, amikor Kocsis Lajos *Felsőtők és vidéke szöveg nélküli népzenejének ismertetése* című munkája nyerte el a felajánlott pályadíjat. Ez a kézirat mind a gyűjtött anyag jellege és hitelessége, mind a dallamjegyzések megbízhatósága és a leírt néprajzi megfigyelések tudományos értéke tekintetében kimagasló teljesítmény volt.

Vegyes lakosságú tájon gyűjtve Kocsis Lajos magától értőddően mind a magyarok, mind a románok körében használatos táncdallamokat leírta. Különböző az együtt élő nemzetiségek hagyományainak egyidejű kutatása akkortájt már úgyszólván a tudományos élet napirendjén volt.

Dallamgyűjteménye bevezetőjében Kocsis Lajos néhány szóval jellemezte a Felsőtők környékén levő falvak földrajzi fekvését, gazdasági életét és lakosságát, majd tüzetesen ismertetette a táncalkalmakat, a hangszeres együtteseket, a zenészek kalákával történő megfogadásának módját, valamint a lakodalmi szokásokat. Írása több szempontból is igen becses. Hitelesen tájékoztat egy jellegzetes erdélyi táj paraszti társadalmának XX. század eleji, akkor még virágzó korszakát élő zenei és tánc hagyományáról.

Dévai János

a Magyar Rádió Népzenei Szerkesztőségének nyugalmazott vezetője, népzeneész, zenetanár, etnográfus

„Nyíradonyi hegytetőn” – Neves nyírségi énekesek dalkincse

A népdal a magyar kultúra, hagyomány szerves részét képezi, az emberi érzelmek, gondolatok kifejezésének ősi formája, Kodály szavaival élve a „lélek tükre.”

A Népművészet Mestere címmel kitüntetett nyírségi énekesek – Kurtyán Györgyné, Lázár Mihályné (Nyíradony), Balázs Jánosné és Simon Sándorné (Aradványpusztá) – a helyi népzenei hagyomány legkiválóbb őrzői és átadói közé tartoztak. Az előadásban ismertetésre kerülő kiadvány az ő dalkincsüket mutatja be.

A gyűjteményes kötet Joób Árpád szerkesztésében 2016-ban látott napvilágot *Nyíradonyi hegytetőn* címmel, a nyíradonyi monográfia sorozatban. A lejegyzett 111 dallam CD mellékleten, illetve DVD-n is meghallgatható. A továbbiakban az előadó ennek a gazdag népdalanyagnak különleges jellemzőiről, az énekesek előadói stílusának jellegzetességeiről, dallamdíszítéseiről kíván szólni, amelyek az Alföld más tájainak éneklési módjától elkülönítik Nyíradonyt. Kitér ennek a sajátosan nyírségi zenei anyagnak gyűjtési előzményeire, végül a kötet megjelenését segítőkét méltatva beszél a helyi monográfia jelentőségéről, a népzeneutatók, zenei együttesek, éneklő csoportok és nótafák hagyományőrző és értékközvetítő munkájáról.

Agócs Gergely

a Hagyományok Háza tudományos munkatársa, néprajzkutató

A szlovákiai magyarok hagyományos hangszeres zenei kultúrája

Monografikus munkájának törzsanyagát, a szlovákiai magyarok hagyományos hangszeres zenei kultúrájának adattára, nagyrészt saját helyszíni gyűjtéseinek hangarchívuma alkotta. Erre támaszkodva foglalja össze mindazokat az ismereteket, amelyeket a terepmunka, illetve a tényanyag elemzése során alkalma nyílt megszerezni. Gyűjtése több mint 160 szlovákiai településről tartalmaz zenefolklorisztikai adatokat, s ezek túlnyomó része a hangszeres zenei hagyománnyal kapcsolatos. Szlovákiai gyűjtőpontjai közül 136 településen él magyar nemzetiségű lakosság. Hangszeres népzenei felvételt a szlovákiai magyarok körében eddig több mint 90 településen sikerült rögzítenie. Az előadónak nem volt célja lejegyezni, majd zenetudományi szempontok szerint áttekinteni a feltárt zenei hagyomány dallamanyagát, az egyes hangszerek játékstílusával is csak az általános jellemzés szintjén foglalkozott. Az egyes tájegységek jellemzésénél sorra vette mindazokat a természet- és gazdaságföldrajzi, demográfiai, történelmi, illetve társadalomtörténeti tényezőket, amelyek befolyásolták a

hagyományos hangszeres zenei kultúra alakulását. Az egyes tájegységek, települések illetve előadók ismertetésénél foglalkozott az interetnikus kapcsolatok kérdésével, s emellett megkísérelte meghatározni a hagyományos hangszeres zenei kultúra helyét az adott geográfiai, illetve szociokulturális környezet műveltségi rendszerében egy, az utóbbi bő fél évszázad történelmi távlatában, azaz a jelenségkör szerves létezésének végső stádiumában.

Fehér Anikó

az MMA Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézetének tudományos munkatársa, népzenekutató, karnagy

Dunántúli népzene a Dunán innen – Bátya népzenei monográfiája

Bátya község Bács-Kiskun megyében, a Kalocsai Sárközben található. Neve először 1061-ből kerül elő, azóta folyamatosan vannak adatok róla. Kultúrája kettős gyökerű, hisz délszláv keveredés található itt. Lakói egy speciális horvát nyelvjárást beszélnek, amelyet ők rácnak hívnak és ezt használják a mai napig is az idősebbek. A legfiatalabb generáció már nem, ők legfeljebb csak értik, de nem beszélik nagyanyáik beszédét. A lakosság római katolikus vallású. Talán a kalocsai érsekség közelségének – vagy talán annak, hogy évszázadokon át egyházi birtok volt – köszönhető az itt lakók rendkívüli vallásossága. Az itt szolgáló papok hol rácul, hol magyarul miséztek. Bátya községről az ott lakók is azt tartották, hogy hasonlóan a török hódoltság alatti területekhez, hagyománytalan vidék. Senki sem próbált itt még csak helytörténetet sem kutatni. Édesapám, Dr. Fehér Zoltán fiatal tanárként került ide 1952-ben. Néprajzi érdeklődésű révén hamar hozzáfogott a munkához, amelynek eredményeként a „hagyománytalan faluban” eddig 12 vaskos kötetre rúgó anyagot gyűjtött össze.

Ma gyűjteni már csak a meglévő anyagra való rákérdezéssel lehet, az a generáció, amelynek sajátja volt ez a kultúra, saj-

nos kihalt, de reprodukciót, variánst lehet találni. Az eltelt időszakban körülbelül 600 dal-adat gyűlt össze. Ez az anyag meglehetősen archaikus. Él a régi réteg, és érdekes módon gyakran megjelenik a dunántúli pentatónia is. Az új stílusra is jellemző a régies előadásmód, díszítettség és hely-specifikusság, azaz nemcsak az országosan elterjedt dallamok és variánsok élnek itt.

Ifj. Horváth Károly

népzene-tanár

Szili János hernyéki paraszténekes személymonográfiája

Az előadás a magyar monográfiák rendszerén belül Szili János, egy hernyéki parasztember személymonográfiájának szöveges és zenei példákkal tűzdelt bemutatására törekszik. Összefoglalást hallhatnak Zala megye népzene-kutatásáról, megjelent kiadványairól. A kiadvány szerzője Horváth Károly népzene-kutató, aki Zala megye Göcsej tájegységéhez tartozó Hernyék településén is kutatott. Sor kerül a személymonográfia tartalmi elemeinek ismertetésére, Szili János hernyéki parasztember életének rövid bemutatására, az általa énekelt dallamok sorra vételére és rendszerezésére, valamint élő zenei bemutató prezentálására.

Mindemellett szó esik a zalai személymonográfia megjelenésének közvetlen hatásairól is a kiadást követő években és napjainkban.

Németh István

népzene kutató, a MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézetének nyugalmazott munkatársa

Népzenei monográfiák hangfelvételekkel

Az első népzenei monográfiák – mint Bartók bihari, máramarosi és kolinda köteteinek vagy Vargyasáji és Járdányi kidei köteteknek – alapanyagát nagyrészt helyszíni fonográfhengeres gyűjtések képezték. A *Pátria* hanglezem-sorozat stúdióban készített hangfelvételei voltak a nagyközönség számára is hozzáférhető első autentikus népzenei hangfelvételek – de csak kis példányszámban. Lajtha László, Domokos Pál Péter és Rajeczky Benjamin monográfiái ezek alapján készültek, de a megjelent kötetek hanglezemek nélkül jelentek meg. Ritka kivételnek számított Kallós Zoltán *Új guzsalyam mellett* monográfiájának hanglezem-melléklete. A pávaköri és néptánc mozgalom megerősödése következtében a szűk tudományos szakmán túl is jelentősen megnőtt az igény az autentikus népzenei felvételek megismerésére. Az 1990-es években Dobszay László *A magyar népének*, valamint Kallós Zoltán *Ez az utazólelem* kötetéhez már 8-8 magnókazetta társult. Vargyas Lajos *A magyarság népzeneje* című kötet 1981-es első kiadásához még hangzó melléklet nem jelenhetett meg, viszont a 2002-ben megjelent második kiadásához már tízlezemes CD-album kapcsolódott. Az új hanghordozóknak köszönhetően megszűntek a terjedelmi korlátok. A népi hangszerek és a népi ének tanításának elterjedésével pedig tanárok és tanítványok sokasága igényelte – a szakemberek legjobbjai által kiválogatott – kiváló népi előadók minél több hangfelvételét. Így az utóbbi másfél évtizedben sorra jelennek meg a jelentős hangzó melléklettel ellátott népzenei kiadványok, mint például Kallós Zoltán *Balladás könyve* (345 balladaváltozat több mint 20 óra hangfelvételen), vagy Bereczky János *A magyar népdal új stílusa* című kötet mintegy 2000 dallamváltozat 40 órnyi hanganyagával.

